

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:3, Issue:7
sssjournal.com

pp.243-258
ISSN:2587-1587

2017
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 19/07/2017 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 30/08/2017
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 03.09.2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLK YILLARINDA MADEN FAALİYETLERİ*

MINING ACTIVITIES IN THE FIRST YEAR OF TURKISH REPUBLIC

Doç. Dr. M. Salih MERCAN

Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bitlis/Türkiye

ÖZ

Doğal kaynakların insan ve toplum hayatındaki önemi bilinmektedir. Yaşamı fonksiyonel hale getiren araç ve gereçlerin % 99'u doğal kaynaklardan, özellikle de madenlerden sağlanmaktadır. Toplumların refah ve gelişimcilik düzeyleri ile madencilik faaliyetleri arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. İnsanlar ilk çağlardan itibaren madencilik faaliyetlerine ve madenlerden yararlanmaya başlamışlar, bu faaliyetlerin sonucunda da medeniyetin doğuşunu sağlamışlardır. Uzay çağı ve sanayi ötesi bilgi toplumunun doğuşu da, maden ürünlerinden sağlanan özel metal, alaşım ve malzemeler sayesinde gerçekleşmiştir. Anadolu'da madenciliğin M.Ö.10.000 yıllarına dayandığı ve burada gelişen medeniyetlere öncülük ettiği bilinmektedir. Anadolu madenciliği özellikle Romalılar devrinde çok gelişmiş, Kurşun, Bakır, Demir, Altın, Gümüş, Mermer ve doğaltaş üretim ve işlenmesinde büyük atılımlar yapılmıştır. Anıtsal mermer kentler çok önemli örneklerdir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, madencilik faaliyetleri, silah ve cephane ihtiyacının karşılanması ve para basmak amacıyla yapılmıştır. Osmanlı Devletinin son dönemlerinde, 1862 tarihli Paris Antlaşması ile Anadolu madenleri, ülke sathında yabancı sermaye girişine açılmıştır. Fransa başta olmak üzere İngiltere, Almanya, İtalya, Rusya Anadolu madenlerini üretmek için önemli yatırımlar yapmışlar ve önemli miktarda maden üretimi gerçekleştirmişlerdir. Bu dönemle ilgili madencilik faaliyetlerinin izlerine bugün ülkenin birçok yerinde rastlanmaktadır.

Cumhuriyet dönemi madenciliğimiz ise 1923 İzmir İktisat Kongresine dayanmaktadır. Liberal ekonominin benimsendiği bu dönemde, madencilikte önemli atılımlar yaşanmış, eğitim, finans, arama ve üretim konularında görevlendirilmek üzere sırasıyla "Maadin ve Sanayi Mekteb-i Âlisi", "Sanayi Maadin Bankası", "Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü" ve "Etibank" kurulmuştur. Türkiye'de madencilik faaliyetleri 1906 yılına kadar değişik nizamnamelerle yönlendirilmiş, 1906 yılında yürürlüğe konulan Maadin Nizamnamesi, 1954 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1954 yılında yürürlüğe konan 6309 sayılı Maden Kanunu, 1985 yılında 3213 sayılı Maden Kanununun yürürlüğe girmesiyle yürürlükten kaldırılmıştır. 6309 ve 3213 sayılı Maden Kanunlarının 51 yıllık uygulama döneminde madencilik sektöründe; alt yapı yetersizliği, yeterli devlet desteğinin bulunmaması ve bürokratik engeller sermaye girişine engel olmuştur. 3123 sayılı Kanun ile üretime yönelik yatırımlarda bir miktar artış sağlanmışsa da yeterli olmamıştır. Bu nedenlerle, arama ve üretim açısından önemli bir gelişme sağlanamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Maden, Üretim, Faaliyet

ABSTRACT

The importance of natural resources in human and community life is known. 99% of the tools and equipment that make life functional are provided from natural sources, especially from mines. There is a close relationship between the levels of prosperity and development of communities and mining activities. People have begun to use mining activities and mines from the earliest times, and the result of these activities is the birth of civilization. The birth of the space-age and beyond-the-information society has also been achieved through the use of special metals, alloys and materials supplied from metal products. It is known that the mining in Anatolia was based on the 10th century BC and led the developing civilizations. Anatolian mining has developed very much in the period of Romans, especially in the production and processing of lead, copper, iron, gold, silver, marble and natural stone. Monumental marble cities are very important examples.

In the Ottoman Empire period, mining activities were carried out to meet the need for arms and ammunition and to print money. In the last period of the Ottoman Empire, with the Paris Treaty of 1862, Anatolian mines opened to the foreign capital entrance on the

* Bu çalışma 12-14 Mayıs Tarihler arasında İKSAD ev sahipliğinde Gaziantep'te düzenlenen AL-FARABI Kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

country side. France, England, Germany, Italy, Russia have made important investments to produce Anatolian mines and have produced significant amounts of mines.

The traces of mining activities related to this period are found in many parts of today's country. In this period, which was adopted by the liberal economy, significant progress has been made in mining and the "Mine and Industry School Industry, Mine bank ", "Mineral Research and Exploration Institute" and "Etibank" have been established to be assigned to education, fin regulations ance. The mining activities in Turkey were directed by different orders until 1906, and the Mine , which was put into effect in 1906, remained in force until 1954. The Mining Law No. 6309, enacted in 1954, was abolished in 1985 by the enactment of the Mining Law No. 3213. In the mining sector during the 51-year implementation period of the Mineral Laws No. 6309 and 3213; Lack of infrastructure, inadequate government support, and bureaucratic obstacles prevented entry of capital. With the Law No. 3123, although some increase was made in production oriented investments, it was not enough. For these reasons, there has been no significant improvement in terms of search and production.

Keywords: Republic of Turkey, Mining, Production, Activity

1. GİRİŞ

Doğal kaynakların insan ve toplum hayatındaki önemi bilinmektedir. Hayatı fonksiyonel hale getiren araç ve gereçlerin % 99'u doğal kaynaklardan, özellikle de madenlerden sağlanmaktadır. Toplumların refah ve gelişimcilik düzeyleri ile madencilik faaliyetleri arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. İnsanlar ilk çağlardan itibaren madencilik faaliyetlerine ve madenlerden yararlanmaya başlanmış bu faaliyetlerin sonucunda da medeniyetin doğuşunu sağlamışlardır. Uzay çağı ve sanayi ötesi bilgi toplumunun doğuşu da, maden ürünlerinden sağlanan özel metal, alaşım ve malzemeler sayesinde gerçekleşmiştir. Anadolu'da madenciliğin M.Ö.10.000 yıllarına dayandığı ve burada gelişen medeniyetlere öncülük ettiği bilinmektedir. Anadolu madenciliği özellikle Romalılar devrinde çok gelişmiş, Kurşun, Bakır, Demir, Altın, Gümüş, Mermer ve doğal taş üretim ve işlenmesinde büyük atılımlar yapılmıştır. Anıtsal mermer kentler çok önemli örneklerdir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, madencilik faaliyetleri, silah ve cephane ihtiyacının karşılanması ve para basmak amacıyla yapılmıştır. Osmanlı Devletinin son dönemlerinde, 1862 tarihli Paris Antlaşması ile Anadolu madenleri, ülke sathında yabancı sermaye girişine açılmıştır. Fransa başta olmak üzere İngiltere, Almanya, İtalya, Rusya Anadolu madenlerini üretmek için önemli yatırımlar yaparak, önemli miktarda maden üretimi gerçekleştirmişlerdir. Bu dönemle ilgili madencilik faaliyetlerinin izlerine bugün ülkenin birçok yerinde rastlanmaktadır. Cumhuriyet dönemi madenciliğimiz ise 1923 İzmir İktisat Kongresine dayanmaktadır. Liberal ekonominin benimsendiği bu dönemde, madencilikte önemli atılımlar yaşanmış, eğitim, finans, arama ve üretim konularında görevlendirilmek üzere sırasıyla "Maadin ve Sanayi Mekteb-i Âlisi", "Sanayi Maadin Bankası", "Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü" ve "Etibank" kurulmuştur. Türkiye'de madencilik faaliyetleri 1906 yılına kadar değişik nizamnamelerle yönlendirilmiş, 1906 yılında yürürlüğe konulan Maadin Nizamnamesi,1954 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1954 yılında yürürlüğe konan 6309 sayılı Maden Kanunu, 1985 yılında 3213 sayılı Maden Kanununun yürürlüğe girmesiyle yürürlükten kaldırılmıştır. 6309 ve 3213 sayılı Maden Kanunlarının 51 yıllık uygulama döneminde madencilik sektöründe; alt yapı yetersizliği, yeterli devlet desteğinin bulunmaması ve bürokratik engeller sermaye girişine engel olmuştur. 3123 sayılı Kanun ile üretime yönelik yatırımlarda bir miktar artış sağlanmışsa da yeterli olmamıştır. Bu nedenlerle, arama ve üretim açısından önemli bir gelişme sağlanamamıştır.

Ülkemizin maden kaynakları, bir kıtanın kaynakları kadar çeşitli ve büyüktür. Nitekim yetersiz olan aramalara karşın, bor, mermer, toryum ve nadir topraklar, trona, zeolit, pomza, selestit gibi madenlerde Dünyanın sıralı büyük rezervleri ülkemizde bulunmaktadır. Krom, manyezit, felsdpat, barit, kil, kömür, altın, gümüş ve bazı endüstriyel hammaddelerin üretimi ve rezerv varlığında Dünyanın söz sahibi ülkeleri arasında yer almakta ve 40'ın üzerinde maden çeşidine sahip bulunmaktayız. Nitekim Anadolu'ya Küçük Asya isminin verilmesi ve çok sayıda medeniyetin bu topraklar üzerinde kurulması rastlantı olmayıp doğal kaynaklarla yakından ilgilidir²

²Türkiye'de Madencilik Sektörü Ekonomideki yeri ve Önemi Raporu, Ankara 2009, s. 2

Memleketimiz madence zenginliği, asırlardan beri bütün dünyaca söylenmektedir. Bu sözün yayılmasında, yurdumuzda oturan çok eski milletlerin madencilikle uğraşmalarının büyük tesiri olmuştur. Daha henüz bu cepheden iyi tetkik edilmemiş olan tarih ileri de madencilğin ve medeni milletlere Türk hediyesi olduğunu öğretecektir. Şöhretleri yüksek ve sözleri kabul gören Herdot ve Strabon gibi eski müverrih (tarihçi)ler bu durumu teyit ediyor; tunç (bakır) sanayinin ilk defa yurdumuzda kurulduğunu, o vaktin kudretli ülkeleri olan Mısır, Yunanistan hazinelerine altının yurdumuzdan gönderildiğini yazıyor.³

Hitit'lerin Milattan iki bin yıl önce Mısır Firavunlarına demir ham maddesi sattıkları, Boğazkesen arkeolojik araştırmalarında elde edinilen bilgilerde mevcuttur. Madencilğin toprağımızda ilk olarak ortaya çıkması, tarihin muhtelif seyirlerinde takip edememiş on altıncı asırdan on yedinci asrın ilk yarısına kadar geçen devredeki, silah yapmaya ve sikke (para) basmaya elverişli madenlerin temininden başka, canlılık eseri göstermemiştir.⁴

Bu durgunluk Cumhuriyetin kuruluşu kadar geçen senelere kadar sürmüştür. Madencilik ve maden siyasetini o zamanki haliyle izah etmek, tarihe bitaraf bir hizmet olacaktır. Cumhuriyet devresinin siyaseti aşağıda belirtilen manzarayı arz ediyordu.

2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE MADEN ÜRETİM FAALİYETİ

Memleketin en mühim maden sahası olan Zonguldak havzası, iptidai usullerle çalışan, hudut ve hukuku durumuyla birbirine karışmış ve üretimi hiç denecek kadar az olan ocaklardan müteşekkildi. Bu ocakların işletilmesinde yabancı sermayesine dayanan iki önemli teşkilat kendini gösterir. Bunlar programlı bir şekilde yavaş yavaş havzadaki küçük ocakları yutmaya çalışıyorlardı. Bu önemsiz ocakların bile % 90'nı Türk olmayanların elindeydi.

Dünyaca tanınmış cevher yataklarını ihtiva eden Balya-Karaaydın şirketi, yorgun bir halde bulunuyordu. Yetkililer bu madenin artık canlanamayacak derece bitkin bir vaziyette olduğunu iddia ediyorlardı.

Zenginliği ile tanınmış ve tarihte yer almış olan Ergani bakır madeni, birçok yıl hükümet idaresi altında iyi sonuç vermeden sönmüştür.⁵ Ege Bölgesindeki zımpara madenlerimiz ile borasit madenlerimiz, yabancı sermayenin elinde bulunuyordu. Evvelce dünya piyasasına hâkim olan krom madenlerimiz, terk edilmiş bir idare altında yavaş yavaş bu hâkimiyetini kayıp etmiş ve tamamıyla atıl ve sönük bir hale gelmişti.⁶

İşleyen madenlerimiz ameleden başka bütün memurları, yabancılardan ve Türk gayri unsurlardan seçiliyordu. İdare ve fenni teşkilat tamamen yabancıların elinde bulunuyordu. Ülkenin maden siyasetini ortaya koyan mevzuatlar ve hükümler, bilgiye hiç kıymet vermeyecek, maden üzerine spekülasyonu teşvik edecek konumda idi. Türk işçisinin sıhhat ve hayatını koruyacak, maden servetimizin israfını ortadan kaldıracak, işletmeyi hükümetin gözetim ve denetiminde bulunduracak açık prensipler yoktu.⁷

Cumhuriyet hükümetleri maden işlerini bu durumda eline aldı. Kendi görüş ve gidiş tarzına uygun olamayan bu sistemi değiştirmek ihtiyacını duydu. Bir memleketin, maden siyasetindeki değişiminin ancak uzun yıllar sonra anlaşılabilir. Cumhuriyet Hükümetlerinin verimli değişimi, madenlerimizin ve maden siyasetimiz üzerindeki gelişmelerini on yıl gibi kısa bir zaman içinde gelişmeye başlamış ve gelecek için ümit var eden bir duruma gelmiştir.

Cumhuriyetin maden siyasetinde esas olan görüşlerini ilmi, toplumsal durum esas alınarak incelenirse şu hususlar ortaya çıkar:

³ - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belge no: 030.10/175-210-3, s. 1

⁴ - A., g., Rapor, s. 2

⁵ - B.C.A., Belge no: 030.10/175-210-3, s. 2

⁶ - B.C.A., Belge no: 030.10/175-210-3, s. 3

⁷ - B.C.A., Belge no: 030.10/175-210-3,, s.4

Ülkemizin maden serveti hakkında bilgi hiç denecek derece noksandı. Bu servetleri bilhassa, medeniyetin, benimsendiği en önemli sanayi olan maden kömürü, demir ve petrol sanayinin kurulması ve ilerlemesi cephesinden incelemek lazımdır. Maden servetimiz hakkındaki bilgilerimizi çoğaltmaya yarayan tetkikler hükümet tarafından önemli maddi fedakârlıklarla yabancı ilim adamlarına yaptırılmıştır. Bu suretle çok önemli bilgiler elde edilmiştir. Cumhuriyet rejiminin, madenleri toplumsal cepheden ele alması da şu yolda olmuştur: Halkın, memleketin maden faaliyetlerine karşı olan kayıtsızlığını giderecek ve madenlerin önemli bir kazanç ve üretim sahası olduğunu halka öğretmek, aynı zamanda maden müesseselerinin, Türk unsurlarının sokulmasına karşı teşkil ettikleri mukavemet cephesi kırılmaya çalışılarak, bu duvar yıkılmıştır. Önceleri maden yataklarının Türk memurları tarafından gezilmesini uygun görmeyen maden müesseselerinin birçok önemli idari ve teknik işlerin başında Cumhuriyetle beraber Türkler çalışmakta ve günden güne bu durum tamamen Türkler lehine gelişme gösterecektir. 1923 yılında ülkemizde ancak beş veya altı Türk maden mühendisi varken 1933 yılında bu sayı doksan'a ulaşmıştır. Madenlerde önceleri umumiyetle yabancı ve Türk olmayan usta ve sanat erbabı çalışırken, 1933 yılında bu durum tamamen değişmiş usta ve sanat erbabının önemli bir bölümünü Türkler teşkil etmekteydi. Madenlerimizin Türk fen ve emeği ile işletilebilmesi için, ihtiyaç duyulacak elemanlar yetiştirilmiştir. Önceleri işçilerin sıhhat ve hayatı emniyetlerine dair tertibat yalnızca maden işletenlerin iyi niyetlerine bırakılmış iken, cumhuriyetle beraber bunlar umumi hükümler altına alınmış, hükümet ve ilgili fen adamlarını sıkı denetimine tabi tutulmuştur. İşçilerinin kazançlarının ellerine geçmesi, işçilerden kazaya uğrayanların kendilerine veya ailelerine tazminat verilmesi hususundaki kanunu mevzuatın uygulanmasında titiz davranılmış ve uygulamalar hükümetçe takip edilmiştir.⁸

Madenleri, Türk sermayesinin işletmesi hususundaki teşebbüsler, ancak kuvvetli milli sermaye guruplarının ilgi ve başarılarıyla neticelenmiştir.

Cumhuriyet Hükümetinin madenleri idari noktadan değerlendirilmesi şu şekilde gelişmiştir:

Önceleri devlet maden kanununun uygulanmasında esas olan, ruhsatname ve imtiyaz verip fesih etmek ve resim tahakkuk ettirmek gibi belirli işlerle meşgul olurdu. Cumhuriyetle beraber, madenlerin işletilmesi yakından takip edilmekte ve müesseselerin gelişmesi ve devamı için, müesseselerin ihtiyaç ve talepleri, büyük fedakârlık gerektirse bile bunları tahakkuk ettirilmiştir. Bu konuda devlet bütçesine ödenek bırakmak suretiyle ihtiyaçlar karşılanarak, işletmelerin randımanlı çalışması sağlandığı gibi, dış ülkelerde madenlerin tanıtım ve satışı için idari teşkilatını geliştirmiş, yabancı ülkeler ile rakip durumuna gelmiştir. Cumhuriyetle beraber, yukarıda belirtilen prensiplere göre meydana çıkan idari sisteminden, madenlerimiz maddeten önemli istifadeler etmiş ve on yol içersinde maden ihraç sanayimizde ilerleme yolunda kuvvetli adımlar atmıştır. Bu istifade ve gelişmenin sonucunu, madenlerimizin vaziyetini kısaca incelemek suretiyle açıklamak mümkündür.

1933 yılı itibariyle ülkemizde üretimi yapılan madenler başlıca krom, borasit, zımpara, kurşun, bakır, linyit ve maden kömürüdür.⁹

Krom: Krom tarihi çok eski olmayan bir cevherdir. 1762' de «J. G. Lehman» ın Rusya'da izine rast geldiği bu cevheri İkinci teşrin 1797 de Paris Politeknigi profesörü (Vaquelin) tahlil etmeğe muvaffak olmuş ve renk hususundaki kuvvetinden ötürü Yunanca renk manasına gelen Kırmızı – adını vermiştir. Alman kimyagerlerinden (Klaproth)ın tahlilleri de aynı zamana tesadüf etmesine rağmen keşif hakkı Vaquelin'indir. İşte böylece dünya sanayi hayatına karışan krom cevheri ilk olarak Rusya'da Ural'da, 1827 tarihinde Amerika'da, 1848 de Türkiye'de, 1874 de Yeni Kaledonya'da, 1903 de Hindistan'da, 1906 da Rodezya'da keşfedilerek işletilmeye başlanmıştır. Krom ilk zamanları boya ve daha sonra da porselen ve yüksek hararete dayanan tuğla imalinde kullanılmıştır. Fakat 1880 tarihinden sonra kromun sanayideki kullanma sahası muntazaman genişlemiş, bilhassa demir sanayinde mühim bir mevki almıştır. Kromun top ve harp malzemesi için demire verdiği salâbetten başka haricî tesirlere karşı da mukavemeti, paslanmaması otomobil ve lüks imalâtta da büyük bir yer almasına sebep

⁸ - B.C.A., Belge no: 030.10/175-210-3, s. 5

⁹ - B.C.A., Belge no: 030.10/175-210-3, s. 6

olmuştur. Hatta son zamanlarda saat ve kösteklerde eski usul nikelaj yerine krome demir kullanılmaktadır.. Bu tarz üretim gümüşe bile tercih edilmektedir, çünkü gümüş paslanmamasına rağmen zamanla rengini kısmen kaybettiği halde kromlu demir aynı parlaklığı muhafaza etmektedir. Bu yüzden son zamanlarda takma dişlerde bile altın ve platin yerine krom kullanılmaya başlanmıştır. Görülüyor ki, çelik, testere, demir keski, zırh levhalar, bozulmamak için sert olması lâzım, banknot basacak klişelerden başka nikelaj, imalât hepsi kromun istihlâk sahalarıdır. Kimya sanayinin terakkisi ile boya imalâtında krom yerine uzvî maddeler kullanılmakta ise de bazı derilere renk vermek hususunda halan bu cevherden istifade edilmektedir.¹⁰

Tabii servet kaynaklarımızın en önemli madenlerimizden biridir. Ülkemizde üretilen kromların iki önemli özelliği vardır. Birincisi, Cevherimizin cinsinsin iyiliği, ikincisi zenginleşme kabiliyetinin yüksek oluşu ve ülkemizin coğrafi durumunun uygunluğu.

Bu iki önemli avantaj göz önüne alınarak Cumhuriyetin devir aldığı yıl krom madeni ihracatımız resmi istatistiklerde sıfır olarak görüldüğü halde, 1924'te ancak genel üretimimizin toplamı 3400 ton olduğu ancak bu tarihten itibaren üretimin muntazam olarak artış göstermiştir.¹¹

Yıl	Miktar (ton)	Yıl	Miktar (ton)	Yıl	Miktar (ton)
1923	-	1928	11.849	1933	75.379
1924	3.400	1929	16.178		
1925	7.506	1930	28.195		
1926	6.670	1931	25.388		
1927	118.318	1932	55.216		

Krom madenin ülke ihracatında daimi olarak ön safta bulunacağı, dünya piyasasındaki gelişmeler göstermektedir. 1923 1933 yılları arasında tespit edilen maden sahaları; Kütahya, Eskişehir, Denizli, Tefenni (Burdur), Marmaris ve Mersin bölgesine ilave olarak Eti Bank'ın kurduğu Şark Kromlar Anonim Şirketi tarafından işletilen Guleman mıntikasından başka Elazığ vilayeti dâhilinde geniş ve zengin krom sahalarının mevcudiyeti Maden Tetkik Arama Enstitüsü tarafından tespit edilmiştir. Bunlar:¹²

Guleman (Saisin, Tosin, Sayver, Gulalin, Bani), Kundikan, Sorudağı, Kafdağı, Aşağı Hamel (Büyük Hamel), Karaçesme, Rutdağı, Hiş, Boban, Aşağı vertenik (Ahırderesi), Yukarı Şırnak, Harpit yaylası, Bağın, Nahman.

Elli yıl evvel memleketimiz, krom piyasasına hâkimdi. Güney Afrika ve kuzey Amerika'da zengin krom madenleri tespit edilince, bu hâkim vasfımızı yavaş yavaş kaybettik I. Dünya Harbinden önceki senelerde üretimimiz önemli miktarda azaldı. Cumhuriyet Hükümeti maden üreticilerine gösterdiği yardımın sonucu olarak, cumhuriyet döneminde ülkemizin kromculu tekrar canlanmaya başladı ve krom işletmecilerinin kullandığı sermaye 1.5 milyon'a yakın bir gelişme gösterdi, verilen kredi bu maden kolunda önemli gelişme sağladı. Bu arada 1.5 milyon sermesi olan Fethiye madencilik şirketi ile, birkaç yüz bin lira sermayeli Türk Maadin Şirketi gibi önemli müesseseler meydana geldi. Ülkemiz de krom ihracatı 1924'ten itibaren tekrar başlayarak seneden seneye üretim çoğaldı, bu durum da ihracatı geliştirdi. Dış piyasalara sattığımız krom cevherinde artış görülmüş, dünya krom üretimi asgari olarak 400.000 ton kabul edilirse ki, kriz yıllarında bu miktar 300.000 tondan da aşağıya düşmüştü; bunun 150.514 tonunu Türkiye üretmiştir. Türkiye bu üretim durumu ile dünya üretiminin % 40 dan fazla kısmını vermekle krom üretiminde birinci olmuştur. Hâlbuki bu tarihten beş veya on sene öncesine kadar birkaç ton arasında bir üretime sahipti. Bu durum dünya piyasasındaki kuvvetli rakiplerimize karşı büyük gelişme ve ekonomimiz için bu başarı olduğu ortaya çıkar.¹³ Krom ihracatımız ikinci kânundan beri 19.944 ton olup, bundan 7.464 tonu Almanya'ya, 5.268

¹⁰ - M.T.A., Dergisi, Türkiye ve Krom, S. 3 (1936), s. 1

¹¹ -M.T. A. Dergisi, Madenlerin Umumi Durumu, S. 3 (1939), s.13

¹² - M.T. A. Dergisi, Madenlerin Umumi Durumu, S. 3 (1939). S. 16

¹³ -M.T. A. Dergisi, Umumi Maden Durumu, S. I (1935), s. 19

tonu Fransa'ya, 2.506 tonu Amerika'ya ve 2.906 tonu İsveç'e, 650 tonu Belçika'ya ve 100 tonu da diğer ülkelere gönderilmiştir. Madenlerimizden krom stokumuz 60.000 ton kadardır. Kükürt istihracımız, memleket ihtiyacını karşılamak için yapılmakta olup bu son aylardaki dâhilî sarfiyat 260 ton kadardır ve 1.500 tonluk bir kükürt stokumuz vardır.¹⁴

Borasit: Borasit üretimimiz, son yıllarda (1924- 1932), Amerikan madenlerinin şiddetli rekabeti ile karşılaşmış ve bu durumdan borasit üretimimiz oldukça etkilenmiştir. Buna rağmen hükümetin destek ve yardımlarıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu madencilik koluna da kredi ve teknik eleman imkânı sağlanmak suretiyle, gelişmesine yardımcı olunmuştur.¹⁵

Zımpara: Zımpara, I. Dünya Savaşından önce ülkemizin zımpara madeni, dünya piyasalarında çok iyi tanınmış ve çok aranır durumda idi. Bütün harp müddetince, tabii olarak dünya piyasasına mal sevk edemediğimizden, zımparalarımız piyasasını kaybetti, rakip ülkelerin malları ile zımpara yerini tutacak suni maddeler aldı. Bilhassa suni zımparalar, diğer sanayinin çok ucuza mal edildiğinden dünya piyasasında önemle yerini aldı. Piyasanın bu şekilde daralmasına rağmen, hükümetin zımpara üreticilerine gösterdiği kolaylıklar sayesinde, zımpara madeni 1922 yılından itibaren eski piyasalarda tutunmaya başlamıştır.

Kurşun: Ülkemizde Cumhuriyet dönemine kadar başlıca faal kurşun madeni Balkaya Kaydın Şirketi'nin sahip olduğu Balya kurşun madenidir. Balya madeni çok eski zamanlardan beri tespit edilmiş olup, ilk olarak 1845'te işletmeye başlanmış ise de 1868 tarihinde Reiser isminde biri tarafından imtiyazı alınan maden, Lorium şirketine devredilmiştir. Bu şirkette 1892 tarihinde bir anonim şirket olarak teşkilatlanmış ve uzun süre faaliyetini devam ettirmiştir. I Dünya Harbi sonrasında meydana gelen ekonomik kriz nedeniyle faaliyetini durdurmuştur. Cumhuriyet Hükümeti bu madenin işletilmesinin devam etmesi amacıyla bir takım himaye tedbirlerine başvurarak, madendeki üretim faaliyetinin devamını sağlamıştır. Ayrıca Cumhuriyet döneminde Anamur kurşun madeni de bir Türk şirketi tarafından işletilmektedir. 1930 yılından itibaren yapılan araştırmalar sonucunda Niğde Boklar Dağı madeni tespit edilerek, işletilmesi amacıyla Etibank'a devredilmiştir. Aynı zamanda Elazığ –Keban kurşun madeni Boklar Dağı kurşun işletmesinde devredilerek işletilmesi sağlanmıştır.¹⁶ Türkiye kurşun madenleri bakımından zengindir ve ekserisi, gümüş hatta altın ile karışık haldedir. Üç kurşun maden mıntıkası vardır. Batı bölümünde Bursa Hoca gümüşü ile Balya Karaydın madenidir. Bu madenlerde kurşun oranı oldukça yüksektir. Yine aynı bölge de İzmir ve Menderes vadisindeki kurşun damarları da dâhildir. Trabzon ve Giresun çevresinde de kurşun yatakları mevcuttur. Kıymet itibarıyla maden üretimimizde, kömürden sonra önemli bir tutar. Kurşun piyasasının 1929 yılından beri tabii fiyatlarının içte birine düşmüş olması, bu önemli gelişmenin önünü kesmiş ve üretim oldukça düşmüştür. Birkaç milyon lira kıymetindeki tesisatını 1927 yılında bir cevher yıkama fabrikasıyla geliştiren Balya-Karaydın şirketi fiyatların düşmesi nedeniyle faaliyetini durdurmak istemiş, hükümet, Balya-Karaydın madenlerinin işletilmesini temin etmek gayesiyle, devlet genel bütçesinden önemli miktarda prim vermeği uygun bulmuştur. Bu tedbir sayesinde önemli bir maden sahamız olan Balya madeni çalışmasına devam etmiştir.¹⁷

Bakır: Türkiye'de bakır madenleri oldukça önemli ve kıymetlidir. Marmara, Adalar denizi ve Karadeniz kesimi ile Güneydoğu Anadolu bölgesinde önemli bakır yatakları vardır. Cumhuriyet öncesinden önce işletilen Ergani bakır madenleri dünya piyasasında önemli bir yere sahiptir. Cevher bakımından çok zengin ve üretim şartları da çok müsait olan bu madenin ihraç limanlarına olan uzaklığı ve üretiminin teknik aletlerle yapılmaması nedeniyle, üretimi yavaşlatmış ve durma noktasına gelmişti. Şirket, Türk-Alman ortaklığı ile kurulmuştur. Bu işletmeden önemli gelişim bekleyen hükümet, şirketin batmaması ve üretimin durmaması amacıyla, şirket sermayesinin üçte birine iştirak etmiştir. Hükümetin demiryolu siyaseti, Fevzi Paşa İstasyonunu Diyarbakır'a bağlarken,

¹⁴- M.T. A. Dergisi, Umumi Maden Durumu, S. 1 (1936), s. 4

¹⁵- B.C.A. Dosya: 030.10/175-210-3, s. 7

¹⁶- M.T. D. Dergisi, Madenlerimizin Umumi Durumu, S. 3 (1939), s.17

¹⁷- B.C.A. Dosya: 030.10/175-210-3, s. 8-9

Ergani madeninin ve gelişmesine çok önemli katkı sağlamıştır. Belirtilen tedbirler alındığında Ergani bakır üretimi 20.000 ton'a ulaşacağı tahmin edilmektedir.¹⁸

Ergani bakırları Türk anonim şirketinde Avrupa'nın en kuvvetli bakır gurupları hissedar bulunmaktaydı. Bakır madenin tekrar işler hale gelmesi için çalışmalar devam etmektedir 1934 yılından itibaren tekrar faaliyete başlamıştır.¹⁹

Linyit: Ülkemizin birçok yerinde linyit kömürü mevcuttur. Bazıların da (özellikle İstanbul civarındaki Ağacli madeni ve Soma'daki maden) I. Dünya Savaşı sırasında naklinin sağlanması ve ülke sanayisinin kömür ihtiyacını kısmen de olsa sağlamıştır. Bu linyitler yer yer işletilerek memleketin yakacak ihtiyacının temininde kullanılması da sağlanmıştır ve halen de sağlanmaktadır. Bu maksatla Amasya civarındaki Çeltik madeninin işletilmesini devlet demiryolları idaresine; Soma madeninin müteşebbis Türk sermayedarlarına vermiş; İzmir, Edirne ve Erzurum civarındaki linyit madenlerini de işletecek guruplara talep oldukça vermek siyasetini takip etmiştir.²⁰ Linyitlerimizin gelişmesi, ancak büyük sanayi siyasetimizin gelişmesiyle kurtulacaktır.

Maden Kömürü: En önemli servet kaynaklarımızdan olan Zonguldak kömür havzası yaklaşık olarak 84 yıl önce keşfedilmiş ise de yıllarca atıl bir vaziyette kalmıştır; saha 1848 yılında Sultan I. Abdulmecid'in "emlaki şahanesi" olarak bir iradesi ile kömür madeni mukataa olarak edilmiştir. Aynı zamanda bütün havzanın işletmesi yıllık olarak 300 altın liralık bir menfaat karşılığı olarak Galatalı bir sarraf gurubuna ihale edildi. Bu suretle bilfiil işletme devrine giren kömür havzamız tam 17 yıl hazine-i hassa ile müteahhitler arasında bir tecrübe sahası olmuştur. Bu müddet zarfında hiçbir yıl havzanın yıllık üretimi 50.000 tonu geçmemiş, ülkenin ihtiyacı olan kömür de yabancı ülkelerden satın alınmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle 1865 yılında kömür havzasının idaresi Bahriye Nezaretine devredilerek, 8 Nisan 1283 (1867) tarihinde 100 maddelik bir nizamname yapılarak kömür üretimi ilk defa denetim altına alındı. Bahriye idaresi meşrutiyeti idaresinde havzanın yıllık taşkömürü üretimi artış meydana gelerek, ilk yıllarda takriben 60.000 ton, 1905 yılında 602.165 tona kadar çıkmıştır. Meşrutiyet'in ilanını müteakip kömür üretim ve ihracat işlerinin düzenlenmesi, müteahhiss bir daire olarak Ticaret Nezareti'ne devredilmiştir. Kömür havzası 1915 – 1922 yıllarındaki yıllık asgari üretimi 334.510 tonu aşmıştır. Bu dönemde kömür üretimi aşağıda belirtilmiştir.²¹

Yıl	Ton	Yıl	Ton	Yıl	Ton
1865	61.145	1895	150.994	1917	1158.203
1870	64.347	1900	420.460	1918	186.056
1875	142.321	1905	622.165	1919	380.901
1880	55.801	1910	764.397	1920	569.370
1885	79.221	1915	420.326	1921	342.041
1890	148.540	1916	2208.202	11922	410.944

Ülkemizin, maden sanayi noktasında en önemli sahası, Zonguldak kömür havzası olması nedeniyle Cumhuriyet Hükümetin ilk icraatlarından biri Zonguldak maden havzasını ele almak ve gelişmesi için gereken her imkânı sağlamak olmuştur. Havzanın bu önemi, yıllar itibariyle üretim dikkate alındığında ortaya çıkar. 11923 yılında 597499 tondan başlamış ve 1932 yılında 1593579 tona, yani 1923 yılı üretiminin üç katına çıkmıştır.²²

Üretim yılı	Üretim miktarı /ton
1923	597.499
1924	994.020
1925	957.625
1926	1.216.008
1927	1.323.833

¹⁸ - B.C.A., Dosya: 030.10/166-154-7

¹⁹ - B.C.A. Dosya: 030.10/175-210-3, s. 9

²⁰ - B.C.A. Dosya: 030.10/175-210-3, s. 10

²¹ - M.T. A. Dergisi, S. 3, (1939), s. 11

²² - B.C.A. Dosya: 030.10/175-210-3, s.11

1928	1.250.639
1929	1.421.008
1930	1.595.359
1931	1.574.091
1932	1.593.579
1933	1.852.107

Üretimin çoğalmasındaki unsurların başında, dahili üretim için yabancı kömür ithalinin asgari hadde indirilmiş olması; cins itibarıyla çok iyi bir terkipte bulunan havza kömürlerinin bütün bayındırlık müesseselerinde kullanılması, bandan başka üretim tesislerinin modern olarak yeniden düzenlenmesi, ihracatın artması için hükümetin yaptığı çalışmalar sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Önceleri havza kömürünün dünya kömürlerinden kalite itibarıyla aşağı olduğu hakkında propaganda yapılması, bu propagandalara, Cumhuriyet öncesi hükümetlerin dikkate alınmaması ve bunlara gereken cevabın verilmemesi, üretimde düşmeye enden olmuştur.²³

Cumhuriyet Hükümeti havza kömürlerinin kalori, uçucu maddeler ve kül itibarıyla, ve bir çok sanayi ihtiyaçlarına cevap verecek ayrıca, dünya piyasasında rakip kömürlerle her cihetten boy ölçüşecek mahiyette olduğu, tecrübe ve tahliller, Avrupa otoriteleri ile uygulamaya dayanan neşriyatta dünyaya anlatıldı ve kendi elindeki müesseselerde ilk defa Havza kömürlerini başarıyla kullanmakla, bu konudaki görüşünün doğruluğunu fiili sonucuyla ispat etmiştir. Havza'daki 1932 yılı üretimi pek fazla sayılma, bununla beraber bir yandan her gün kurulan sanayi tesislerinin ihtiyaçları, diğer yandan harici piyasaların kömürlerimize gittikçe artan rağbeti, üretimin yükselmesine sebep olmuştur.²⁴

Dış piyasa kömür satışlarımız ise aşağıda belirtilmiştir.²⁵

Yıllar	Genel üretim	Yabancı ülkelere satış	İhracatın genel üretime % nispeti
1923	604.420	85.540	14.15
1924	701.519	118.865	16.94
1925	769.698	120.975	15.72
1926	910.376	148.593	16.32
1927	897.853	65.023	7.24
1928	918.018	101.261	11.03
1929	985.065	157.979	16.04
1930	11.137.852	275.360	24.20
1931	1.115.877	299.259	26.82
1932	1.178.255	335.553	28.48
1933	1.323.222	479.360	36.23

Zonguldak – Ereğli havzasının genel faaliyet durumuna bakılırsa, 1923 yılındaki kömür üretimi ile sonraki yıllar üretimi arasında giderek artan farklılık görülür. Yabancı ülkelere taşkömürü satışı 1923 yılında 85.540 ton iken müteakip yıllarda arttığı görülmektedir. Bu durumun yanı sıra ülkemizin endüstrileşmesi ve demiryolları şebekesinin sistematik bir şekilde gelişmesi nedeniyle dahili tüketimde artmıştır. Taşkömürü ihracatımız 1927 yılında en aşağı seviyesini bulduktan sonra müteakip yıllarda muntazam bir artış olduğu görülmektedir.²⁶

Kömür işçisinin, üretimde çalışan başlıca kuvvet olması nedeniyle, her türlü yardıma layık bulunduğu ortadadır. Bu nedenle “amele kanununun ve onun sonucu olarak teşekkül etmiş olan amele birliğinin, toplumsal yardım ve işçiyi teşvik noktalarından ne kadar değerli işler olduğu ortadadır. 1932 yılında yürürlükte olan amele kanunu sayesinde, Amele Birliğinin Teşkilatı vasıtasıyla, Havza da çalışan bütün işçi, memur, mühendislerin, kendileri ve aileleri hastalık, kaza ve diğer toplumsal olaylar veya

²³ - B.C.A. Dosya: 030.10/175-210-3, s.11

²⁴ - B.C.A. Dosya: 030.10/175-210-3, s. 12

²⁵ -M.T. A. Dergisi, Umumi Maden Durumu, S. 17 (1937), s. 6

²⁶ - M.T.A. Dergisi, gös. yer

ihtiyaçlar anında karşılanmakta ve çalışanın ihtiyaç duyduğu veya talep ettiği hususların karşılanması sağlanmıştır. Bu teşekkülün meydana gelmesi ve bilhassa, sermayenin çoğalarak gelişmesi son on yılın çok önemli konuların biridir.

Zonguldak iskele ve ağızlarından vapurlara kömür yükleme işini gören Deniz İşçileri Derneği teşkilatını da, çalışmaz duruma getirmiştir. Çünkü yükleme işi artık araçlarla yapıldığından, yükleme sırasında işçiye fazla ihtiyaç duyulmamaktadır. Ancak şu husus da belirtmek gerekir, Deniz İşçileri Derneği'nin kömür havzasındaki hizmeti ve işletmenin gelişmesindeki katkısı oldukça fazladır.

Üretimin çoğalmasında, çıkarılan kömürün kaliteli olması için azamî gayret gösterilmiş, bu durum da kömür havzasının gelişmesine önemli katkısı olmuştur. Evvelce havzada tüvanen üretim yerine, yerini kömürlerin yıkanması sistemi getirilmiştir. Bu durum, havzaya büyük sermayenin akmasına sebep olmuş ve iş sahasında da gelişmeler sağlanmıştır. Havza da 1932 yılı itibarıyla, yabancı işçi ve teknik elemanın yerini, Türk işçisi ve teknik elamanı almıştır. Bilhassa 12 Nisan 1925 tarihli kanunun sonucu olarak Türkler tarafından yeni şirketlerin kurulması ve geliştirilmesi gerçekleşmiştir. Bu şirketlerden bazıları, bilhassa Zonguldak ve Kozlu mıntikasındaki özel teşekküller, Türk teşebbüsünün yüzünü ağartacak duruma gelmiştir. Bunların 1932 üretiminin toplamı, havza üretiminin 1/3'nü oluşturmaktadır.²⁷ Kömür havzasının son on yıl zarfında gösterdiği başarı, yeni yapılanmanın sonucu olmuştur.

Son on yıl içerisinde havza da 4.300 Kw. Elektrik üretimini gerçekleştiren dört adet elektrik santrali ve, saatte 235 kömür yıkayan çeşitli sistemlerle dört adet lavvar kurulmuştur. Bu tesisattan başka, üretimin gelişmesinde önemli rol oynayan hava kompresörlerinin sayısında artış sağlanması, üretimi de etkilemiştir.²⁸

Ereğli limanının, Filyos – Zonguldak – Ereğli demiryolunun yapılması hakkındaki kararın gerçekleştirilmesi sonucu, havzada kömür üretiminin artmasını sağlamıştır. Yapılan araştırmalarla havzanın kömür serveti hakkında yeni bilgilere ulaşılarak kömür rezervi hakkında bilgi edinilmiştir. Bu araştırmalar sonucu Cide Kastamonu arasında dâhili kömür havzasını teşkil eden Söğüt Özü mıntikasında çalışmalar yürütülmektedir. Söğüt Özü mıntikası jeolojik araştırmalar sonucu kömür yataklarının tespiti yapılarak, ülke ekonomisine katkı sağlayacak şekilde işletilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Türkiye ekonomisine daha faydalı olabilmesi için Türkiye Cumhuriyeti tarafından atılmış mühim bir hat ve vardır: Havzanın mühim bir kısmının ve Zonguldak limanının imtiyazına sahip bulunan Ereğli şirketi bütün tesisatı ile satın alınmıştır. Her iki tarafı da memnun eden bu müteakabil anlaşmaya göre bedelin tediyesi Türkiye Cumhuriyetinin müstakbel bütçesinde bir yük olarak değil, bilakis memleket ekonomisinde yeni bir ihraç membaı bulunarak temin edilmiştir: Uç buçuk milyon lira olan umumî bedel on müsavi taksitte ve kömürle ödenecektir. Millî sanayi ve varlıkta ön safi alan kömür madenlerimizin kontrol ve işletme tarzı, rejim politikamıza, ülkümüz çerçevesine girmiş bulunuyor.²⁹

Söğüt Özü havzasının gelişmesi için hükümete sunulan aşağıdaki kararların alınması ve uygulanması için çalışmalara başlanmıştır.

- ✓ Kömürlerden ve kömürle ilgili malzemedan alınan vergilerde tenzilata gidilmesi.
- ✓ Ülke içerisinde kömür üretimi için gereken tedbirlerin alınması.
- ✓ Ereğli Zonguldak demiryolunun ve Ereğli limanının yapılması hakkında kanunun
- ✓ Çıkarılması.

Belirtilen hususlar zaman içerisinde tamamlanarak, kömür yataklarının ülke ekonomisine katkı sağlayacak şekilde gelişmesi sağlanmıştır.

²⁷ - B.C.A. Dosya: 030.10/175-210-3, s. 13-14

²⁸ - B.C.A. Dosya: 030.10/175-210-3, s. 14

²⁹ - M.T. A. Dergisi, Umumi Maden Durumu, Türkiye, S. S. 2

Bu çalışmalara paralel olarak, altın ve petrol arama işletme idareleri kurularak araştırmalar başlanmış ve fen heyetleri ile idarelerin, petrol ve altın madenlerini kendi ülkemizde üretime geçilmesi için çalışmalar sürdürülmektedir.³⁰

1935 Yılı Maden Üretimi³¹

Maden Türü	Ton	Kilo	
Zımpara madeni	11.991	890	
Krom	150.514	-	
Linyit	69.148	154	
Zırnık	5	384	
Galen	4.450	-	
Kurşun	5	040	
Blend	11.465	-	
Borasit	3.456	-	11 aylık
Antinom	303	-	
Cıva (şişe olarak)	25		
Değirmen taşı	Tek: 1.505	Çift: 1.114	Parça: 1.395
Manganez	15.600	-	
Lületaşı (sandık)	694		
Kil	5.456	856	
Kükürt	2.178	-	
Amyant	104	-	
Çimento	131.175	525	
" filler	31	500	
Maden suyu	Şişe:189.500	Litre:193.266	½ lt. 102.742
Mermer taşı	Metre mikap: 96	Adet:2.840	Ton: 1.186

Kömür havzamızda ilk on aylık tuvenan (üretim) istihsâlimiz 1.985.863 ton olup bundan 1.355.610 tonu satışa çıkarılmış, 545.442 tonunu dış, 810.169 tonunu iç piyasalar istihlâk etmiştir.

Türkiye toprakları maden bakımında oldukça zengin olmasına rağmen, bu sahada yeteri kadar faaliyet gösterilmemiştir. 1929 yılı itibarı ile durumun sebebi ise:

- ✓ Nakli araçlarının yetersiz olması nedeniyle gelişme sağlanamamıştır. Demir yolu ağı maden yataklarına ulaştırıldığı takdirde, madencilik faaliyetinde önemli gelişme yaşacaktır.²
- ✓ Türkiye'nin başka ülkelerde az bulunan bazı madenlerinden fazla vergi alınması(boraks, krom gibi)
- ✓ Maden elemanlarının yetersiz ve sayıca az olması.
- ✓ Madenleri işleyecek sanayinin gelişmemesi.
- ✓ Mevcut kanun ve yönetmeliklere rağmen , kısmen durdurulan usuller ile
- ✓ maden imtiyazı durumu.
- ✓ Maden imtiyazına sahip veya yeni imtiyaz verilenler içersinde madencilik işlerine vakıf kimselerin azlığı ve yetersizliği.

Antimaun: Bu maden de Türkiye'de, Demirkapı, Alaşehir, Ödemiş ve Trabzon havzalarında üretilmektedir. Belirtilen alanlarda çok miktarda bulunur: Bu maden önemli bir maden olup, otomobil yapımında çok kullanılır. Otomobil üretimi arttıkça bu madenin önemi daha da artacaktır.³²

Petrol: Araştırmalara incelendiğinde Türkiye'de önemli miktarda petrol mevcuttur. Her ne kadar bu sanayi (1929 yılı itibarıyla) kolunda yeteri kadar üretim gerçekleştirilmiyorsa, ileride bu sanayi kolunda

³⁰ - B.C.A. Dosya: 030.10/175-210-3, s. 15-16

³¹ - MTA, Dergisi, S. 1, s. 20

³² - B.C.A., Dosya: 030-10/ 166-154-7, s. 36

gelişerek ülke ekonomisine büyük katkıları olacaktır. Petrol sahası olarak tespit edilen, Bitlis, Siirt, Van havalisi ile Erzurum doğruya doğru petrol sahaları mevcuttur.

Belirtilen bazı önemli madenler dışında, Balıkesir bandırma yöresinde kükürt, Gediz'de de kobalt yatakları vardır. Türkiye de zengin mermer, granit, tuz yatakları vardır. Türkiye'de tuz yatakları ve üretimi gittikçe gelişmektedir., bu işletme alanları yabancılara gösterilmek suretiyle dış kredi sağlanmıştır.

Türkiye maden yatağı bakımında oldukça zengin olmasına rağmen, bu sahada önemli bir gelişme gösterilememiştir. Bu duruma etki eden önemli hususlar da şunlardır:

- ✓ Nakliye vasıtalarının çağın şartlarına uygun olmaması yanında yetersiz kalması. İnşa edilen demiryolları ve bunlara paralel olarak yapılacak karayolları, gelecekte ülke sanayisin gelişmesine büyük katkısı olacaktır.
- ✓ Türkiye'ni başka ülkelerde az bulunan, bazı madenlerden fazla vergi alınması. Boraks, krom gibi.
- ✓ Yetişmiş maden elemanlarının yetersizliği.
- ✓ Madenleri işleyecek sanayinin tamamıyla âdemi mevcudiyet.
- ✓ Madenlerle ilgili her türlü mevzuatın bazı kısımların değişmesi nedeniyle, üretimde maden imtiyazına etkisi.
- ✓ Bilhassa maden imtiyazını alan kimselerin, madencilik konusunda yetersiz olmaları, yetişmiş elemanların da azlığı.

Bu gibi yetersizlikler, imparatorluk devrinden günümüze kadar var olan düzensizlik aynen devam etmektedir. Bu durumda, yabancıların Türkiye'de maden imtiyazı temininden çekinmelerine sebep olduğu gibi, yabancıların maden imtiyazı temininde de daima siyasi maksatlar güdülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ni amaçlarında birisi de yer altı servetini, gerektiği şekilde işletmektir. Bu amaçla yeni bir maden kanunu hazırlanmış 1929 yılı sonuna doğru meclise sunulacaktır. Maden ihracatını geliştirmek için ilk önce yo durumunu geliştirmek ve madenleri işletebilecek elemanlar yetiştirmek lazımdır. Bu amaçla demiryolu işletmesine ağırlık verilerek maden yataklarına kadar götürülmesine çalışılmaktadır. Birinci Dünya Harbinden önce, maden yataklarını işleten elemanlar mevcuttu. Bu elemanların hemen hepsi Rumlardan ve Yahudi'lerden meydana gelmekte idi. Mübadele yapılırken bunlar ülkeden uzaklaştılar. Bu eksikliği hükümet Avrupa'dan mütehassıs getirmek suretiyle, madenlerin işletilmesine yön vermek ve mevcut madencileri de bunlara vasıtasıyla eğitmektir, maden işletilmesini öğretmektir.³³

3. MADEN İŞÇİLERİ İÇİN YAPILAN ÇALIŞMALAR

Milli Hükümet işçi konusunda 10 Eylül 1921'de Ereğli kömür havzası işçisinin hukukunu korumak amacıyla bir kanun çıkarmak suretiyle el atmış oldu. Bu kanun işçinin angarya suretiyle işe sevki veya madende zorla çalıştırılması ve maden dahilinde 18 yaşından küçüklerin çalıştırılmasını önlediği gibi, işçilerin sıhhat ve mesai süreleri ile ilgili bir çok hükümler yer almıştır. Asgari ücret konusuna da temas eden kanun, ocak işletmecileri ve mültezimleriyle birlikte "Amele Birliği" ve İktisat Vekâleti tarafından seçilecek üç kişi tarafından tayin edileceği belirtilmiştir. Kanun ayrıca işverenin kurulacak yardım sandıklarına iştirakine, kazazede amelenin ücret alınmadan tedavisini, maden civarında hastane, eczane ve tabip bulundurulmasını ön görmüş, bu hükümleri yerine getirmeyenler hakkında cezai müeyyideler uygulanması hususları yer almıştır.

İktisat Vekâleti, bu kanun gereğince kurulacak "ihtiyat ve Teavün Sandıkları" hakkında yönetmelik hazırlayarak, 22 Temmuz 1923 tarihinde uygulamaya koymuştur. Bu yönetmeliğe göre:

³³ - B.C.A., Dosya: 030-10/ 166-154-7, s. 37

Her madende bir İhtiyat ve Teavün Sandığı kurulur. Madencilerin talebi ve İktisat Vekâleti'nin uygun görmesiyle, aynı bölgede bulunan birkaç ocak, bu sandığı müştereken kurabilirler. İhtiyat ve Teavün Sandıkları "Amele Birliği"ni teşkil eder.

İhtiyat ve Teavün Sandıklarının kuruluş amaçları şunlardır.

- ✓ Yaralılara ve bunların ailelerine yardı,
- ✓ Hastalara ve bunların ailelerine,
- ✓ Muhtaç ailelere,
- ✓ Ölenlerin cenaze işlerine yardımda bulunmak.

İhtiyat ve Teavün Sandıklarını, madenci ve işçi tarafından yarı yarıya seçilen bir idare heyeti tarafından idare olunur.

Sandıkların gelirleri şöyle tespit edilmiştir:

- ✓ İşçinin ücretinden kesilecek % 1 aidat,
- ✓ Aynı orada madencini vereceği meblağ,
- ✓ İşçiden kesilecek para cezaları,
- ✓ Maadin şartnamesi gereğince, madencinin işçi hissesi olarak hükümete ödeyeceği meblağ,
- ✓ Hükümetin ödeyeceği meblağ,
- ✓ Sandığa neden yapılacak hibe yardımları.

Bu suretle toplanacak paralar Amele Birliği namına Ziraat Bankası'na yatırılır. Amele Birliği, sandıklar heyetinden seçilecek bir heyet tarafından idare edilir.

- ✓ Hastane ve dispanserlerin tesis edecekleri yerleri tespit etmek, doktorları tayin ve ücretlerini vermek,
- ✓ İhtiyaç duyulduğunda sandıklara avans vermek,
- ✓ Her ocağın grizu ve toz bakımında tasnifi hakkında görüşte bulunmak.
- ✓ Sandıklarca işçiye yapılan yardımlar ilk yıllarda pek yetersiz kalmış ve ancak birlikte, yardım fonlarına ödemelere ve ehemmiyet kazandıktan sora 1927 ve sonraki yıllarda hızlanmaya başlamıştır.³⁴

Bu gelişmeyi desteklemek ve Türk madenciliğinin gelişmesi için 1928 yılında bir "madenciler birliği cemiyeti" kuruldu, bu cemiyet hükümete, madenciğin gelişmesi için bazı taleplerde bulundular. Bunlardan birisi de mevcut rüsum vergisinin azaltılması idi.³⁵

KAYNAKÇA

Arşivler:

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Arşivi (Çeşitli fonlara)

Dergiler:

MTA Dergisi, (Değişik sayıları)

Kitap ve diğer Yayınlar:

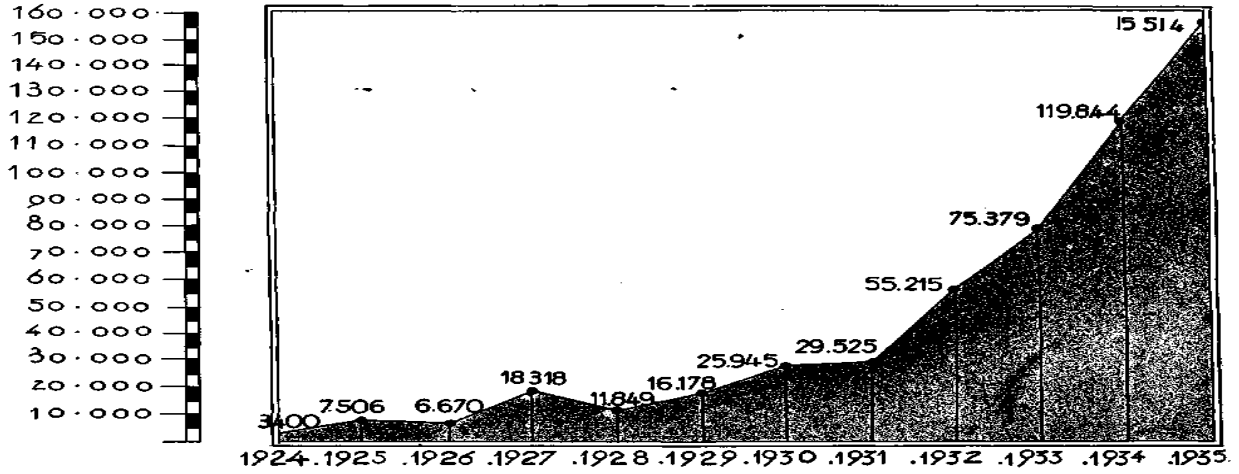
Vedat Eldem, Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, Türk Tasrih Kurumu yayınları, Ankara, 199

Türkiye'de Madencilik Sektörü Ekonomideki yeri ve Önemi Raporu, Ankara 2009

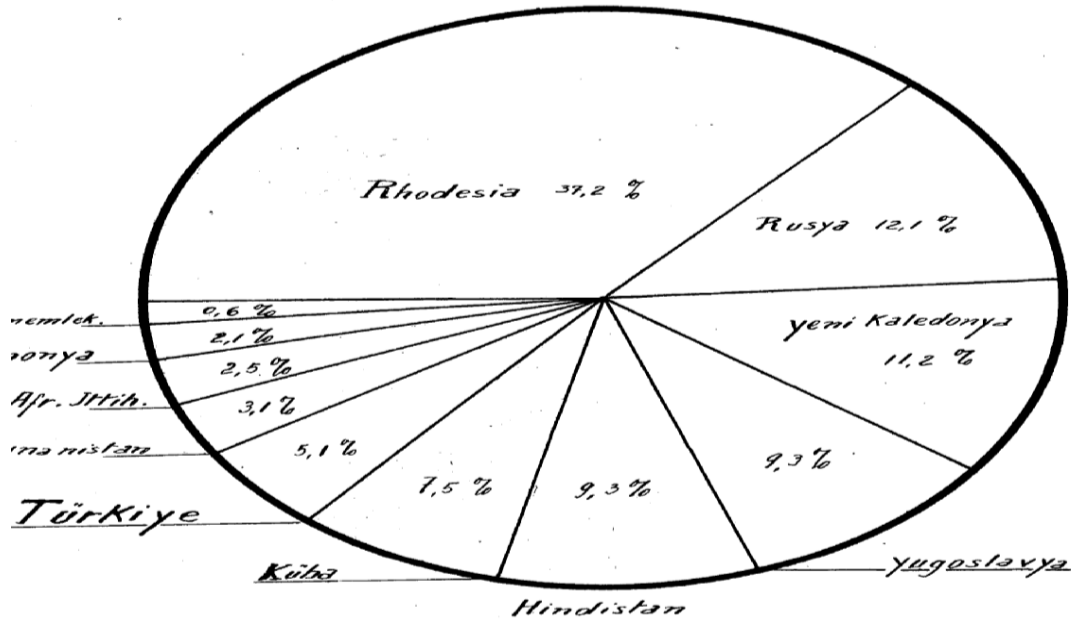
³⁴ - Vedat Eldem, Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, Türk Tasrih Kurumu yayınları, Ankara, 1994, s.205-206

³⁵ - B.C.A., Dosya: 030-10/ 166-154-7, s. 38

TÜRKİYE CUMHURİYETİ KROM İHRACI

Dünya Krom istihsalatı grafiği 1930

1931 - 32 senelerinde Türkiye krom istihsalatı Dünya istihsalatına nazaran mühim miktarda artmıştır.

